

SEBESTYÉN KINGA

EGY KRITIKUS TÜKÖRBE NÉZ

Lapis József: *Elég. Közelítések a kortárs irodalomkritikához*

■ Szerelem, szakítás, gyász, majd visszatérés és egy másféle perspektíva – ezek azok a fogalmak, amelyekkel Lapis József az *Elég. Közelítések a kortárs irodalomkritikához* című kötet bevezető írásában jellemzi a kritikaíráshoz való viszonyát. Az előszóból megtudjuk ugyanis, hogy sokévi kritikaírói tevékenység állt már Lapis mögött, mikor egyszer csak úgy érezte, abba kell hagynia ezt a munkát, mert éppen az tűnt el belőle, amiért érdemesnek és izgalmasnak látta csinálni. A legfontosabb tényezők a kaland, a játék, az izgalom voltak. A távolság, a pihenő, s ezeken keresztül egy távlatibb, holisztikusabb rátekintés a kritikaírás mikéntjére, miértjére és a személyes tapasztalatokra, mégis olyan új perspektívát tudott hozni, amelynek fényében a kritikaírásba újra visszatért az izgalom, és körvonalazódott az elég jó kritika, az elég jó kritikus koncepciója a szerző számára.

Ennek a megpihenő, szünetet tartó, ám reflektív periódusnak született egy kézzel fogható eredménye is, ami nem más, mint a jelen metakritikai kötet. Legkézzelfogatóbban metakritikai az előszót követő első rész, melynek címe *Az elég jó kritikus – Töprengések, vitahelyzetek*, amelyben olyan, valószínűleg már sokak által ismert, sőt első megjelenésük óta egyetemi szakirodalommá is vált szövegek kaptak helyet, mint a *Kis kritikai thesaurus*, *Az elég jó kritikus*, *A kritika anatómiája* vagy éppenséggel

A jéghegy csúcsa – Gondolatok a gyerekkönyvkritikáról, hogy csak néhányat említsünk. Külön érdekes darabja és tanulságos olvasmánya ezen résznek annak a Vásári Melinda által vezetett beszélgetésnek a szerkesztett átirata, amelyben a szerző és Mohácsi Balázs költő, kritikus a kritika műfajáról, a kritikaírásról fejtik ki meglátásaikat, véleményeiket, és kérdeznek egymástól válaszolnak egymásnak. Az írást – igazodva a lapisi humoros, képileg azonban nagyon is kifejező megfogalmazásmódhoz – a következő címmel találjuk meg a kötetben: *Kortárs irodalom és kritikai diskurzus – mikor a kritikusok közé begurítod a labdát...* (Lapis Józseffel és Mohácsi Balázssal Vásári Melinda beszélget). Visszautalva a kötet címére, elmondhatjuk, hogy ez az első rész tartalmazza azokat a szakmai, kritikatudományi, de ugyanakkor konkrét, saját tapasztalatokra építő, s így nem pusztán száraz elméletet, amelynek ismerete és követése elég ahhoz, hogy valaki sikeresen induljon el a kritikaírói úton.

A könyv második részében, mely a *Csodák ritmusa – Változatok kritikára* címet viseli, Lapis korábban írt, különböző folyóiratokban már megjelent kritikái szerepelnek, többnyire kortárs verseskötetekről. Itt olyan ismertebb és kevésbé ismert nevekkel találkozhatunk, mint például Háy János, Tóth Krisztina, Bertók László, Hevesi Judit, Kállai Eszter, s lehangsúlyosabban, azaz a legtöbb írás tár-

gyalt szerzőjeként, Térey Jánoséval. A kötetbe kerülésük ezek a szövegek csak kevés változtatáson estek át – tudjuk meg az előszóból –, hiszen elsődleges rendeltetésük ebben a könyvben, hogy kritikai dokumentumokként szolgáljanak, példát mutatva azon elméleti alapok, rutinos, de nem monoton kritikusi fogások, trükkök gyakorlati működésére, amelyekről az előző rész szólt. Ilyen értelemben ezek a kritikák meg is méretetnek a kötetben, ugyanakkor körvonalazni is látszanak azt, hogy milyen is az elég jó írásos kritikai megszólalás. *Ex libris* cím alatt ebben a részben olyan, az *Élet és Irodalom* rovatának logikájához alkalmazkodó rövidebb szövegeket is találunk, melyek nem annyira kritika-, mint inkább recenziószámba mennek, hiszen ezekben nem annyira erős és egyértelmű az értékítélet (hisz az elméleti megalapozás értelmében egy jó kritikából – számos egyéb dolog mellett, és nagyon jól argumentálva – de ki kell derülnie annak is, hogy a kritikusnak tetszik-e, vagy sem, amit olvas). Amellett, hogy a lírakritikai praxishoz adnak gyakorlati példákat, ezen szövegeknek az is a szerepe, hogy folytassák a kortárs líra térképének megrajzolását, amelyet Lapis a *Líra 2.0* című könyvében már megkezdett.

Fentebb azt írtam, a könyv ezen, második részében többnyire lírakötekekről olvashatunk. Ezek mellett azonban szerepel olyan könyv is egy írás tárgyaként, amely verseskötet ugyan, de irodalomelméleti megalapozási gesztusokkal is próbálkozik. Ez az André Ferenc és Horváth Benji szerkesztésében napvilágot látott *Címtelen föld – fiatal erdélyi metamodern líra*, melyben a metamodernnek mint a posztmodernt követő irodalomtörténeti korszaknak (?), konstrukciónak (?), közös sajtóságot tapasztalatot megragadó fogalomnak (?) a körüljárásával indítanak a szerkesztők, és a bevezetőt aztán – ahogy a kötet alcíme is mutatja – olyan szerzemények követik, amelyek a

metamodern kategóriájába tartoznak. Lapis a kötetet mindkét arca felől vizsgálja: megnézi, hogy mi a problematikus, és mi a tartható, ha metamodernről beszélünk, s megnézi az egyes verseket, s azok egymás mellé rendeléséből következő megfigyeléseit is tolmácsolja. *A Címtelen föld* és a kötet róla szóló írása jó átmenetet képez a lírakötekek számbavétele és a Lapis-könyv ezen részét záró írás között, amely nem más, mint egy másik kritikakötetnek a kritikai vizsgálata. Ennek a szövegnek a beemelésével Lapis újabb csavart adott saját kötetének a metajellegéhez, s ha az olvasó valóban olyan szándékkal veszi kézbe a könyvet, hogy belőle a kritikaírás hogyanjairól tanulhasson, akkor ezt Bedecs László *Egy lehetséges változat. Kritikák, tanulmányok a kortárs magyar költészetéről* című kritikakötetéről szóló kritika alapos olvasásával valóban elég jól megteheti.

A könyv harmadik, egyben utolsó szerkezeti egységének címe *Boldog és szomorú – Kortárs irodalmi esszék és tanulmányok*, s ahogy már ebből is látszik, itt inkább értelmező szövegeket olvashatunk, olyan írásokat, melyek azoknak az egy-egy versben való mélyrehatóbb elmerüléseknek tudnak helyet adni, amelyek egy kötetkritika kereteibe már nem fértek volna bele úgy, hogy ne borítsák fel annak arányait. Ugyanakkor ezen szövegek is szervesen kapcsolódnak a kötetbe, nem egyszerű appendixek, hiszen tudjuk, hogy a jó kritika elengedhetetlen alapja az értékítélethez adott argumentáció, ami azonban nem jöhet létre pontos, szakszerű és figyelmes értelmezőmunka nélkül. Így tehát a lapisi értelmezőmunka működését mondhatni mikroszkóp alatt figyelhetjük meg, amikor az itt szereplő esszékben olyan apró részletekben merül el a szerző, mint egy-egy Kányádi-vers visszatérő motívuma, Térey bibliai utalásai vagy abban, hogy Bertók László *Megírjuk a szép régi verseket* című művének két külön változatában hogyan lassul le

a ritmus a hárommorás *ősz*i szó lecserelésével a négymorás *lassú* szóra, s ennek milyen jelentésformáló hatása lehet.

A kötetet egy újabb erősen reflektív, a kötetben a maga nemében egyedülálló szöveg zárja. *Szerény kommentár* cím alatt Lapis megjegyzéseket fűz Borbély Szilárd 2012-ben, az *Alföldben* megjelent *hét elfogult kommentárban* megfogalmazott gondolataihoz, melyek egy korábbi, 2003-as cikkének¹ meglátásait gondolják újra a kortárs magyar líra helyzetével kapcsolatban.

Fentebb Lapis József kötetének szerkezeti felépítését mutattam be röviden, s közben azzal is próbálkoztam, hogy az egyes részek kötetbeli elhelyezésének, összefüggéseinek, gyakorlati szempontból való olvashatóságának a lehetőségére is rámutassak, valamivel kifejtettebben és egy saját olvasmányélmény tapasztalatán keresztül konkrétizáltabban, mint ahogy az az előszóban egyébként megjelenik. Írásom következő részében szeretnék visszatérni kiemelten is néhányhoz a kötet írásai közül, hogy azokban rámutassak olyan sajátosságokra, amelyek vagy a megragadott gondolat, vagy a lapsi megfogalmazás sajátossága mentén, esetleg ezek összekombinálódása révén véleményem szerint külön említésre méltók egy olyan kötet esetében, mely már előszavában rámutat saját gyakorlati jellegére és alkalmazhatóságára.

Lapis József kritikái esetében először az tűnik fel, hogy ezeket a szövegeket önmagukért is lehet olvasni. Tehát nemcsak olyan írásokról van szó, amelyeket azért veszünk kézbe, hogy megtudjunk valamit egy másik kötetéről, esetleg hogy eldöntsük, érdemes lesz-e azt megvásárolni, elolvasni, ajándékba adni, hanem olyan szövegekről, amelyek önmagukban is hangulatos olvasmányélményt nyújtanak. Ennek oka nem más, mint a sajátos lapsi humoros, ütős, képi, találó megfogalmazásmód. Több kriti-

ka esetében is megfigyelhető például az, hogy az indító- és zárómondat különösen figyelemkeltő jellegű, így egyfelől a kritika rögtön felkelti az olvasó érdeklődését, másfelől pedig olyan lezárást ad, ami emlékezetessé teszi az olvasmányélményt, elgondolkodtat, esetleg újra kiemeli egy olyan információt, megfigyelést, ami biztos, hogy érdekességgé sokáig aktívan megmarad az olvasó gondolataiban. Hadd idézzek egy-egy példát is ezekre az ütős mondatokra. Az *Olvashatatlanság lendülete* című, Fehér Renátó *Torkolatcsönd* kötetéről szóló Lapis-kritika például így indít: „Fehér Renátó könyve olvashatatlan.” (143.) Egy ilyen indítás után az olvasó rögtön beleveti magát a kritikába, hisz érdeklő, hogy hogy is lehet az, hogy egy verseskötet olvashatatlan. „*Töprengő tanácsstalanságot kifejező gif vagyok*” (142.), zárul egy másik szöveg a szerző *Holtidény* című könyvéről, s együtt töpreng Lappissal az olvasó is tovább. Hasonló nyelvi megoldásokkal találkozunk az elméleti szövegekben is. A *Kis kritikai thesaurust* például nem lehet nem mosolyra görbülő szájjal olvasni, mikor a következőhöz hasonlókkal találkozunk szinte bekezdésenként az olvasó: „Professzionális olvasó: olyan befogadó, akiknek papírja van arról, hogy tud olvasni”, „Kritikus: Az irodalmi élet legelső kasztja, amelynek tagjaiba tulajdonképpen következőknek nélkül bárki beletörölheti a lábát”, „Irigység: A közhiedelem szerint a kritikaírás fő mozgatórugója.” (22., 23.)

A megfogalmazásokat tekintve különösen élvezhetőek, s ezzel együtt nagyon találóak azok a szöveghelyek, ahol Lapis a popkultúra elemeit használja fel egy-egy hasonlathoz, hogy azokkal tegye érzékletessé, érthetővé mondanivalóját. Így például Térey kevésbé sikeres, nyelvi tobzódást, a tehetségnek túlbuzjanzását mutató verseit Lapis ahhoz hasonlítja, mint amikor a *Csillagok háborújában* Tarkin admirális a Halálcsillag fegyverzetének működőképességét

egy egész bolygó elpusztításával prezentálja. Ha valaki esetleg nem ismeri, és így nem érti a sci-fi-vonatkozást, nincs oka búslakodásra, ugyanis még több más kritikában találkozhatunk hasonlóan megalkotott képi megfogalmazásokkal. S ha az olvasók között akad vajtabb fülű, de a kreatív megfogalmazásra szintén éhes (netán professzionális) befogadó, akihez közelebb áll a tudományosabb kritika nyelve, számukra is biztosítja a hangulatos olvasmányélményt a lapisi kritika, hiszen néhol a szerző saját, de az adott kontextusban nagyon is jól érthető, „irodalomelméleti” kifejezéseivel találkozhatunk. Ilyen például a „Háy-féle nonszalansz és alkönyvedség”. (170.)

Egy olyan vetülete van ezeknek a megfogalmazásmódbeli sajátosságoknak, amely talán argumentatív alapú szövegben nem a legjobb megoldás, ez pedig nem más, mint azok a helyzetek, amikor a lapisi szöveg nyelvezete elkezd hasonlítani a megnevezett szöveg nyelvezetére, hiszen ilyenkor olyan, mintha éppen az érvelés világossága, érthetősége szenvedne csorbát. Ilyen esettel találkozunk például, amikor Lapis Térey János *Fagy* című kötetét, ott is a hideggel és a transzcendentálissal kapcsolatos elemeket járja körül, s a záróbekezdésben a következő – szinte egy Térey-parafrázисnak tűnő – mondat jelenik meg: „Hideg az oltár. Az ember jelenléte, mint nyitott rendszerekben a hó, elszivárog a világból.” (294.) Meg kell hagynunk, az

ehhez hasonló mondatok inkább azokban a szövegekben jelennek meg, amelyek nem annyira kritika, mint inkább értelmező esszé jellegűek, ugyanakkor a kritikaíró, úgy vélem, főleg a nyelvet mint anyagot erősen mozgásba hozó és reflektáló kortárs szövegek esetében könnyen belefuthat abba a hibába, hogy nem tud eléggé elszakadni a kritizált mű nyelvezetétől, s így írása sem tudja teljesíteni mindazon alapvető követelményeket, amelyek egy kritikát elég jó kritikává tesznek. Ennek kiemelését, reflektálását mindenképpen fontosnak tartanám.

Egy utolsó rövid gondolat, amelyre kitérnék Lapis kötetének gyakorlati felhasználhatóságát illetően, az az épp annyira fontos, mint amennyire egyértelmű gesztusa a szerkesztőnek, hogy az összegyűjtött szövegek eredeti megjelenési helyének közlése mellett nem mulasztott el névmutatót is illeszteni a kötetbe, így a könyv annak is gyors és praktikus segítségére lehet, aki egy adott szerzőről szeretne minél többet megtudni egy kritikus szemüvegén keresztül.

Az *Elég. Közelítések a kortárs irodalomkritikához* elolvasása, tanulmányozása tehát *elég* és *elég jó* kiindulópont annak, aki elég jó kritikát akar írni, ami egyben azt is jelenti, hogy amellet, hogy a könyv hasznossága megkérdőjelezhetetlen, teret is hagy a fejlődésnek, a további fontos meglátások közlésének, hiszen egy jó kritika is ezt mutatja meg egy könyv kapcsán.

■ JEGYZET

1. Borbély Szilárd: hét elfogult fejezet. Alföld 2003/4.

